

Stručni rad

**MOGUĆNOSTI PRIMJENE DJELA »ROMA
INSTAURATA« (*OBNOVLJENI RIM*)
TALIJANSKOGA HUMANISTA,
HISTORIOGRAFA I ANTIKVARA FLAVIJA
BIONDA (1392. – 1463.) U GIMNAZIJSKOJ
NASTAVI LATINSKOG JEZIKA**

Perica Dujmović, mag. hist. art. et mag. educ. philol. lat.
Povijesno društvo otoka Krka, Krk

Sažetak

Latinskim jezikom napisano djelo „Roma instaurata“ talijanskoga humanista Flavija Bionda prvi je „moderan“ antikvarni spis u kojemu se potanko i dosta sistematično opisuju najpoznatije znamenitosti antičkoga grada Rima, kao i neki od njegovih kasnijih sakralnih spomenika. Relativno jednostavnog leksika, kao i morfoloških te sintaktičkih konstrukcija, Biondovo je djelo bilo jedno od najčitanijih spisa ove vrste od njegova objavljivanja polovinom 15. stoljeća pa sve do kraja narednoga 16. stoljeća. Ovim se stručnim radom daje osnovni uvid u koncepciju promatranoga djela, a ukratko se predstavlja i istaknuti humanist koji ga je napisao, kao i njegova antikvarna struka. Namjera je autora ovoga članka predočiti podesnost, korisnost i upotrebljivost navedenoga ranorenesansnog djela u nastavi nekih srednjoškolskih predmeta, a u prvome redu latinskoga jezika. Potonje se potkrepljuje navođenjem autorovih zaključaka proizišlih iz temeljite filološke te povijesno–umjetničke analize djela, kao i iz rada na njegovu hrvatskom prijevodu. Potom se predlažu domišljeni primjeri primjene Biondova djela u odgojno–obrazovnom procesu zajedno s kraćim uputama i opisima njihova provođenja.

Ključne riječi:

Blondus Flavius; renesansa; humanizam; antika; prevođenje latinskog teksta; Rim

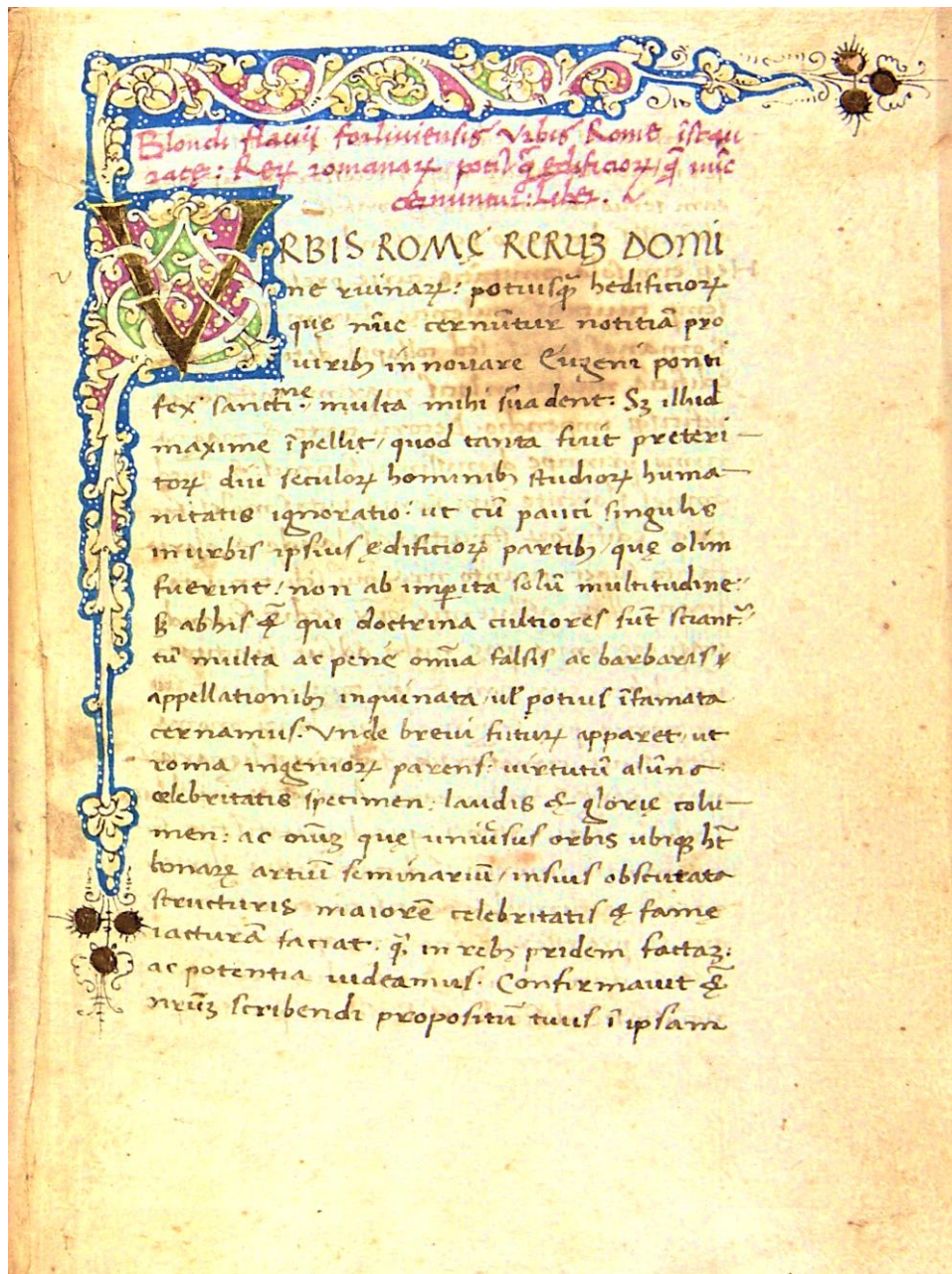
1. Ukratko o autoru, djelu i pojmu antikvarizma

Flavio Biondo (lat. *Blondus Flavius*), koji je rođen 1392. u sjevernotalijanskom gradu Forliju, a umro 1463. godine u papinskom Rimu [3], za života je bio kurijalni notar te papinski tajnik, ranorenesansni antikvar i povjesničar, čija su djela bitno utjecala na razvoj potonjih, ali i nekih drugih humanističkih struka. Njegovim se najznačajnijim spisima smatraju: rasprava o prirodi latinskoga, kao i o razvoju talijanskoga jezika *De verbis Romanae locutionis* (*O riječima rimskoga govora*, 1435.); *Historiarum ab inclinatione Romanorum imperii decades* (*Dekade povijesti od propasti Rimskoga carstva*, 1453.), prvi pregled povijesti Apeninskog poluotoka od 412. pa sve do 1441. godine, odnosno do autorova doba [4]; te djelo *Italia illustrata* (*Rasvijetljena Italija*, o. 1455.), geografsko–povijesna analiza 18 pokrajina Italije. Za razvoj su, ali i za povijest antikvarnih studija nezaobilazna bila Biondova djela: *Roma triumphans* (*Rim u trijumfu*, 1459.), nadasve iscrpan prikaz javnoga te privatnoga života u starome Rimu, koji je autor priželjkivao postaviti kao model za njemu suvremenu sveopću reformu administrativnih i vojničkih institucija; te *Roma instaurata* (*Obnovljeni Rim*, 1446.), detaljna rekonstrukcija topografije ove antičke metropole, kao i njezinih najznačajnijih spomenika, no i onih kasnijih, kršćanskih. Potonjim se djelom dokida srednjovjekovni učenjački pristup antičkim materijalnim starinama, a započinje nova, moderna faza antikvarnih studija [5]. Ovaj humanist (Sl.1) bio je ključna figura u formuliranju renesansnoga antikvarnog diskursa te u sistematizaciji antikvarnih studija kao historijske discipline koja je bitno utjecala na gotovo sve aspekte renesansno–humanističke kulture, ali također i na evoluciju interdisciplinarnosti u domeni proučavanja kulturne povijesti.

Sl.1 – *Portret Flavija Bionda iz 18. stoljeća, rad Giovannija Bonazze*
(i njegove radionice; mramorni bareljef, Museo d'arte, Padova)

Djelo koje nastojimo prikazati ovim radom, odnosno predložiti mu adekvatnu pedagoško–edukativnu svrhu, Flavio Biondo započeo je pisati 1444. godine. Bio je to za ondašnje vrijeme nadasve zahtjevan i opsežan znanstveni te spisateljski poduhvat, koji je u sebi kombinirao različite elemente topografskih, arheoloških te filoloških istraživanja. Na njemu je radio približno dva ljeta – zgotovio ga je, dakle, 1446. godine [14]. Temeljna je Biondova namjera pri pisanju *Romae instauratae* bila da njome sustavno te detaljno rekonstruira topografiju drevnoga i velebnog, antičkoga grada Rima, odnosno da zaboravu otrgne barem dio njegove prošlosti. Djelo je konceptirano u tri knjige (*liber*), koje su, pak, podijeljene u najčešće kraće odjeljke (*caput*) čije su nazive izdavači 15. i 16. stoljeća znali tiskati na marginama stranica. Knjigama prethodi proslov (Sl.2) s posvetom tadašnjem papi Eugenu IV. [3]. Uz nisku digresija, kao i različitih osvrtu djelo donosi sljedeće glavne teme [13]:

Sl.2 – Početak proslova u manuskriptu djela iz oko 1450. godine (New Haven, Yale University Library, MS. Beinecke 779, fol. 3r)

- prva knjiga ›
geografski smještaj Rima i podrijetlo rimskoga imena, zatim prikaz gradskih vratiju i vatikanske znamenitosti, rimski obelisci te sedam brežuljaka grada Rima, podroban prikaz građevina brežuljka Eskvilina i Dioklecijanove terme;
- druga knjiga ›
nastavak analize rimskih kupališta, opet o zgradama Eskvilina te obližnjega Viminala, opis raznih rimskih lokaliteta te gradskih četvrti (*Carinae, Suburra* itd.), najznačajniji rimski hramovi (npr. Jupiterov, Janusov, tzv. „Vestin“ itd.), zatim najznačajnija antička državna zdanja (npr. senat, komicij, riznica itd.), deskripcija većih rimskih teatarata te koncept i podrijetlo kazališnih predstava;
- treća knjiga ›
rimski amfiteatri i cirkovi – građevine za zabavu puka (*panem et circenses*), raznorodne znamenitosti grada Rima (Palača cara Nerona, Trajanov forum, slavoluci, Panteon itd.), autorova apoteoza suvremenomu papinskom Rimu.

Ovo je djelo po svojoj inovativnosti, po metodi istraživanja i koncepciji postalo svojevrsnim svjetionikom te ishodištem za razvoj modernih antikvarnih studija [8]. Kao takvo izvršilo je golem utjecaj na kasnije autore, napose antikvare, arheologe i povjesničare, a posebice će narednih stotinu godina od svojeg objavljivanja, dakle otprilike do polovine 16. stoljeća, ostati neprikosnoveno kao stručni katalog rimskih spomenika i ruševina [9]. Valja također istaknuti da je nekoliko primjeraka tiskanih izdanja ovoga djela, koji datiraju iz doba renesanse, pohranjeno u Zbirci rukopisa i starih knjiga (*Rara*) Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Među njima, dva su sačuvana primjerka drugoga izdanja ovoga djela iznimno značajna za hrvatsku kulturu jer ih je 1481. te 1482. u svojoj veronskoj radionici [6] bio otisnuo najvažniji hrvatski tiskar inkunabula Dobrić Dobrićević (*Boninus de Boninis*; rođen na otoku Lastovu 1457. ili početkom 1458. godine, a umro u talijanskom Trevisu 1528.) [11].

Inače, povjesničar Arnaldo Momigliano u svojem je za kulturnu povijest iznimno značajnom eseju *Antička povijest i antikvar* (*Ancient History and the Antiquarian*), objavljenome 1950. prvi put sistematično izložio teoriju renesansnog antikvarizma kao jednog od fenomena ključnih za razvoj onodobne misli [10]. Po njemu, dakle, antikvarizam – čiji je glavni protagonist u 15. stoljeću bio upravo Biondo – uključuje metodologiju koja se ponajprije zasniva na sustavnom skupljanju relikata prošlosti i njihovoj interpretaciji, a neraskidivo je povezan s ljudskom percepcijom vremena jer oblikuje slojevitost svijesti o prošlosti, upravo zbog spomenutog kolekcioniranja raznovrsnih materijalnih i nematerijalnih svjedočanstava prošlih vremena [1]. Dalje ističući njihovu pedantnu privrženost detalju, Momigliano antikvare kvalificira kao stručnjake kojima je bio nužan sistematičan red pri obradi predmeta te podataka, bilo da im je sve to pomagalo u razrješenju problema istraživanja ili ne – za razliku od povjesničara, koji su svoje studije obično organizirali kronološkim slijedom [10]. Jednostavnije rečeno, antikvarizam je pretpostavljao ljubav prema raznim vrstama starina (ovaj renesansni prvenstveno antičkima), a zatim i htijenje da se one revno sakupljaju, sistematiziraju i kategoriziraju, popisuju i opisuju, bez pretjerane želje za njihovim smještanjem u širi kontekst vremena iz kojega potječu, tj. bez znatnijih traganja za dubljim povijesnim značenjima te uzročno–posljedičnim vezama koje je kontinuitet njihova postojanja možda stvorio. Shodno tomu, antikvarni su spisi mnogo više bili katalogi starih spomenika i natpisa, običaja, institucija, kao i ostalih materijalnih te nematerijalnih relikata prošlosti, nego što su bili povijesne analize ili sinteze starih razdoblja. Antikvarima su, dakle, starina i njezin opis predstavljali cilj dok su historičarima bili tek jedno od sredstava za jasnije razumijevanje prošlosti.

2. Prijedlozi primjene djela u nastavi

Srednjoškolski gimnazijski nastavni plan i program latinskoga jezika, isključivo za koji ćemo u ovome poglavlju pokušati dati prijedloge implementacije dotičnoga Biondova teksta, jer je za strukovnu te osnovnoškolsku razinu potonji ipak ponešto prezahtjevan, uglavnom se usredotočuje na usvajanje jezičnoga – morfološkoga, sintaktičkog i leksičkog – znanja klasičnog latiniteta, ali i na obradu popratnih tema iz rimske povijesti i kulture, literature, civilizacije, kao i mitologije. Doduše, u vrlo se ograničenom opsegu četverogodišnja inačica srednjoškolskoga kurikula, odnosno onoga namijenjenoga klasičnim gimnazijama, ipak ovlaš dotiče srednjovjekovnoga i novovjekovnoga latiniteta, a napose hrvatskoga latinizma, no potonje po našem sudu nije dostatno da bi učenici spontano percipirali latinski jezik kao integralni dio europske kulture i nakon propasti Rimskoga carstva, uostalom sve do prije par stotina godina. Upravo bi zato jedna od važnijih zadaća svih edukatora latinskoga jezika trebalo biti akcentuiranje višemilenijskoga trajanja uporabe ovoga jezika, kao i njegovo smještanje u kontekst postantičke europske te hrvatske kulturne i znanstvene, historijske i literarne baštine. Smatramo da bi *Roma instaurata* Flavija Bionda itekako mogla biti korisna kao edukativni materijal podesan za fokusiranje na navedene nastavne ciljeve, no i za savladavanje redovitih zadataka, proizišlih iz važećega nastavnog plana te programa, kao i za uvođenje interdisciplinarne komponente u isti. Imajući sve to na umu, u nastavku navodimo nekoliko mogućih primjera primjene *Obnovljenoga Rima* u gimnazijskoj nastavi latinskoga jezika.

Glavnina se Biondova teksta odlikuje doista jednostavnim, strogim, nekićenim i predvidljivim historiografskim stilom [4], kao i relativno nezahtjevnim, nespecifičnim leksikom. Stoga bi omanji dijelovi spisa mogli biti prikladni ponajprije za pismeno učeničko prevođenje, bilo individualno ili grupno, kao i za morfološku te sintaktičku analizu u dvogodišnjem te četverogodišnjem kurikulu, a u višim razredima (3. i 4.) klasičnih gimnazija u obzir dolazi i ograničena stilistička raščlamba te tumačenje teksta, po mogućnosti skupno uz nastavničku asistenciju.

Djelo nudi mnoštvo informacija o antičkim znamenitostima Rima te o njegovim poznatim urbanim i arheološkim lokalitetima [2] pa je, pogotovo kada se govori o povijesno–civilizacijskom aspektu nastave latinskoga jezika, pogodno i za usmeno referiranje. Moguće je, dakle, učenicima u zadaću dati da samostalno interpretiraju dio teksta pa zaključke i podatke do kojih su došli povežu sa stečenim znanjima iz drugih nastavnih predmeta, prije svega povijesti te likovne umjetnosti, a zatim o tome izlažu pred razredom. Ova se problematika može obrađivati i aplikacijom frontalne nastave pri čemu će nastavnik poticati dijalog s učenicima te ih animirati na međusobnu debatu o njihovim relevantnim iskustvima i znanjima vezanima uz dotične teme, kao i navoditi učenike na povezivanje znanja o spomenutoj materiji koja su u domeni drugih školskih predmeta. Pred nastavnikom će, doduše, biti nešto teži zadatak, ali ne i neostvariv, bude li zahtijevao od učenika primjenu više razine znanja, dakle one kritičke. Potonje bi se moglo postići izoliranjem ponekih problematičnih mjesta u Biondovu tekstu, bilo da je riječ o pogrešnim atribucijama i datacijama spomenika ili sličnom [8], pa slijedom toga problematiziranjem dotičnih pasusa u razrednoj raspravi ili kroz samostalni učenički rad te izlaganje, gdje će opet biti nužna primjena znanja iz ostalih srednjoškolskih predmeta. Ovime bi se, dakle, aktivirala dva osnovna zahtjeva suvremenog odgojno–obrazovnog procesa, a to su nastavnički rad s učenicima na usvajanju, kao i trajnom vježbanju njihova kritičkoga promišljanja te integracija znanja iz različitih obrazovnih područja.

Kako već to logično proizlazi po naravi same stvari, djelo također nudi i zorno razmatranje konteksta petnaestostoljetnoga humanističkog literarnog stvaralaštva

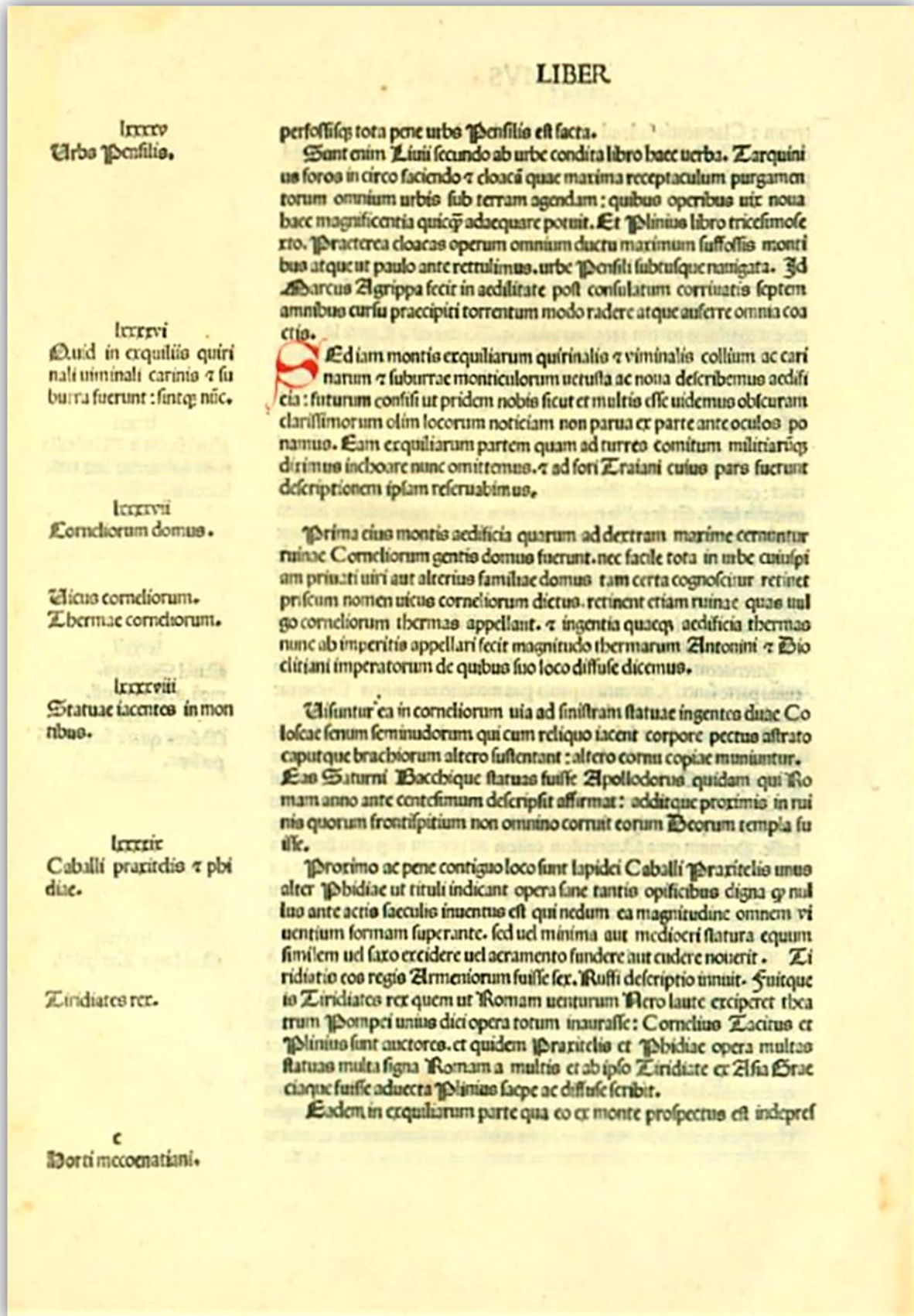
pa se učenike ponajprije može upoznati sa životom i djelom Flavija Bionda te s književnim, kao i umjetničkim gibanjima razdoblja u kojem je djelovao. Također je poželjno ukratko razlagati i o drugim sličnim djelima nastalima u 15. te 16. stoljeću [7], kao i o njihovim autorima (npr. Poggio Bracciolini, Leon Battista Alberti, Andrea Fulvio, Bartolomeo Marliani itd). U slučaju solidne prijemčivosti učenika na latinski tekst *Romae instauratae*, mogu se među djelima ostalih ranorenesansnih autora probrati neka pogodna poglavlja na jeziku izvornika koje se onda može grupno ili individualno gramatički ili stilistički komparirati s podesnim izvadcima iz Flavijeva spisa, a sve u cilju boljega razumijevanja latinizma 15. stoljeća.

Utilizirajući blagodatni interdisciplinarnoga pristupa nastavi moguće je također organizirati dodatnu ili pak terensku aktivnost tijekom koje bi nastavnici relevantnih gimnazijskih predmeta (latinski jezik pa likovna umjetnost, povijest, hrvatski jezik i književnost, talijanski jezik itd.), svaki iz motrišta svoje struke, obrazlagali važnost ovoga spisa za povijest kulture, književnosti, znanosti, kao i jezika. Potonje je, dakle, uputno ostvariti u školi (dodatna nastava) projicirajući učenicima istodobno s izlaganjem te raspravom pomno probrane stranice iluminiranih inkunabula, kao i manuskripata ovoga djela, čije su reprodukcije jednostavno dostupne u slobodnom pristupu (*open access*) na mrežnim stranicama digitaliziranih kolekcija nekolicine najpoznatijih svjetskih knjižnica. U velikome mjerilu vidljiv tekst, kao i iluminacije te inicijali pomoći će nastavnicima da iz različitih rakursa atraktivno raščlane materiju.

Još je interesantnija solucija studijski posjet Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, odnosno njezinoj Zbirci rukopisa i starih knjiga (terenska nastava), koja čuva nekoliko primjeraka ovoga i ostalih Biondovih djela tiskanih krajem 15. i u 16. stoljeću. Pritom bi se učenicima omogućio uvid u procese čuvanja te manipulacije ovakvom vrstom građe, kao i neposredan kontakt s vrlo vrijednim knjigama starim petstotinjak godina, za što smatramo da znatno doprinosi zanimljivosti nastave te lakšem učenju novih informacija. Isto tako, držimo da bi iščitavanje teksta izravno iz najstarijih tiskanih izdanja predstavljalo učenicima privlačan izazov, koji bi bio pogodan i za uočavanje te raščlambu grafijskih osobitosti teksta i pisma (Sl.3).

3. Kratka zaključna misao

Iako se kurikuli latinskog jezika u klasičnim s jedne i ostalim vrstama gimnazija s druge strane podosta razlikuju, prije svega u dvostruko duljem trajanju klasičnog koji nudi mnogo više prilika za primjenu razmatranog teksta u nastavi i u općim se, jezičnim, kao i prirodoslovno–matematičkim gimnazijama zasigurno može iznaći načina te vremena da se barem djelić ranije spomenutih prijedloga implementacije uvede u plan i program nastave latinskog jezika, čime bi se ona bitno obogatila. U prilog tomu zasigurno ide i činjenica da se oveći dio ovoga djela sastoji od izravnih citata preuzetih iz spisa lektirnih antičkih autora, koji su zajedno pomno spojeni u jednu veliku literarnu slagalicu u kojoj međudjeluju te se uzajamno nadopunjuju [12], pa bi identifikacija navedenih u ovome tekstu dala nastavi dodatnu dimenziju. Novi te raznolikiji sadržaji poput ovoga zasigurno bi promijenili percepciju većine učenika vezanu uz kontinuitet latinskog jezika od antike do recentnijih povijesnih razdoblja te uz njegovu ulogu i značaj u srednjovjekovnoj i novovjekovnoj kulturi [14], a time možebitno utjecali i na poticanje interesa učenika za revnije učenje te posredno na neophodnu popularizaciju sveučilišnih studija ovoga klasičnog jezika.

Sl.3 – Folium 18v iz iluminiranoga zagrebačkoga primjerka Biondovih djela (koji se čuva u Zbirci Rara NSK; Roma instaurata, Liber I / XCV–IC)

